

Kudělka, Viktor

[Válek, Vlastimil. K specifičnosti memoárové literatury]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná.
1986, vol. 35, iss. D33, pp. 136-138

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/107591>

Access Date: 28. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

переходит к художественному преломлению ленинского образа в литературе. Вторая глава посвящена образу Ленина в чешской поэзии. Этот раздел книги включает ряд мини-медальонов авторов старшей, средней и младшей генерации, поэтически восславивших Октябрьскую революцию и Ленина (И. Горжейши, И. Волькер, И. Гора, А. Сова, Ф. Галас, К. Вибл, В. Незвал, И. Тауфер, И. Скала, Ф. Грубин, В. Голан, И. Рыбак, М. Кратохвила и др.). Анализируя чешскую поэзию о Ленине в хронологической последовательности, автор отмечает, как с годами ленинская тема набирала широту и глубину психологического проникновения в ленинский образ; лаконично и выразительно характеризует исследователь художественное своеобразие стихов, различный подход к раскрытию ленинского образа в творчестве разных поэтов: то лирически взволнованный, то публицистически страстный, то философски глубокий.

В третьей главе книги дается обзор чешской прозы, в которой прозвучала ленинская тематика. Автор отмечает, что уже с 20-х годов тема Октября и Ленина прочно входит в идейно-художественную структуру произведений чешских прозаиков, прослеживая достижения мемуарной прозы и художественной публицистики, анализирует очерки о Ленине А. Залотоцкого и И. Ольбрахта, лично встречавшихся с В. И. Лениным, показывает, что «Октябрь, ленинские идеи окрылили творчество многих чешских и словацких писателей, стали стержнем их творческих поисков» (с. 142). Здесь цитируются и анализируются произведения Ю. Фучика, М. Майеровой, Я. Кратохвила, М. Пуймановой, Г. Вчелички и др., отмечаются различные жанры и публицистики (очерки, репортажи, повести, романы, сказы и т. д.). Причем, нужно отметить, что исследователь, как правило, не изолирует ленинскую проблематику, включает ее в контекст всего творчества художника, что имеет для советского читателя познавательное значение. Ленинская проблематика логически связывается с более широкой — октябрьской и советской проблематикой; в центре внимания автора постоянно находятся глубинные связи передовой чешской и словацкой литературы с советской литературой, прежде всего с авторами советской Ленинианы — М. Горьким, В. Маяковским, Н. Погодиным и др. Книга В. Моторного дает наглядное представление о том, как на ленинской теме проявились становление и утверждение в чехословацкой литературе принципов социалистического реализма, что отразилось на новом характере героя, в новых эстетических и художественных идеалах, в новаторстве в области формы. Естественно, на творчестве чешских и словацких писателей по-разному отразилось влияние Октября. Может, в этом плане автору следовало быть чуть более аналитичным и критичным в смысле художественной дифференциации произведений. Исследователь лишь вскользь отмечает, что «не все в чешской поэтической Лениниане равноценно» (с. 38), но далее этого не идет.

Ленинская тема — одна из вечных тем искусства и литературы, ибо ленинский образ никогда не будет ощущаться исчерпанным и завершенным. Чехословацкая Лениниана — составная и неотделимая часть мировой Ленинианы, она является ярким подтверждением огромного воздействия личности и деятельности В. И. Ленина, интернационального значения ленинских идей, роли ленинизма в развитии прогрессивной культуры Чехословакии. И монография В. Моторного является несомненным вкладом в разработку этой проблематики. Книга предназначена для научных работников и студентов, безусловно, она будет полезной для учителей средних школ и не безынтересной для самого широкого круга читателей.

Галина Бинова

Vlastimil Válek, *K specifčnosti memoárové literatury*. Vydala Univerzita J. E. Purkyně v Brně — filozofická fakulta. Spisy filozofické fakulty, č. 254, Brno 1984, 160 stran.

Nebyl to malý úkol zvládnout tak rozsáhlou oblast, jakou zabírá česká memoárová literatura 20. století, knižní i časopisecká, a najít metodologicky nejvhodnější způsob zpracování, který by byl přínosem jak pro českou literární historii, tak pro teoretické studium žánrových systémů. Kniha Vlastimila Války, výsledek dlouholetého a systematického studia, činí zadost obojímu poslání. Z výběrového seznamu vztahujícího se k problematice memoárového žánru, který je uveden na konci knihy, je sice zřejmé, že se autor mohl s prospěchem opřít o dosavadní literaturu předmětu, že však podstatnou a rozhodující část výzkumů musel vykonat sám. Trvalo celá dvě

desetiletí — od prvních drobnějších příspěvků z počátku šedesátých let, které Válek otiskoval jak v literárních, tak literárněvědných časopisech, až po zásadnější studie z pozdější doby —, nežli se odhodlal ke konečné syntéze, jak ji představuje spis *K. specifčnosti memoárové literatury*.

Dlouholetá krystalizace konečné podoby díla přinesla po všech stránkách pozitivní výsledek: čtenář má v rukou knihu, která zaplňuje dotud povážlivou mezeru v naší odborné literatuře, vycerpává problematiku, jak si ji stanovila, a to v plynulých, přehledných a exaktních výkladech, poslěze, nikoli však na posledním místě, vypovídá o pojednáváných literárních dílech víc a něco jiného, nežli co vypovídají tato díla sama.

Všimněme si nyní podrobněji obsahu jednotlivých kapitol i způsobu, jakým Válek zpracovává dílčí aspekty zvolené problematiky.

„Memoárová literatura je považována za součást literatury dokumentární a charakterizována bývá jako soubor děl, která shrnují autorovy vzpomínky na minulost, na to, co skutečně prožil, čeho se účastnil nebo co viděl a u čeho byl přítomen jako svědek.“ Touto formulací otvírá Válek své výklady v první kapitole knihy, která je věnována memoárovému žánru ve světle odborné literatury. Všestranným rozбором podstatných rysů a složek memoárové literatury dospívá autor k zjištění, že je pro ni charakteristická také tendence překračovat hranice mezi dokumentární a krásnou literaturou. Napětí mezi dokumentárním charakterem, zakládajícím podstatu memoárového žánru, a znaky směřujícími k literatuře umělecké způsobuje, že se v jednom konkrétním díle střetávají prvky dvojího typu. Právě konfrontace těchto prvků je pro většinu české memoárové literatury 20. století typická.

Od zjištění, že pro specifikaci žánrové podstaty memoárů je důležité též určení jejich vztahu k ostatním oblastem literatury, pokročil pak Válek k vymezení místa memoárového žánru v celkovém rámci literární tvorby. Této problematice je věnována druhá kapitola Válkovy knihy, metodologicky, ale i látkově nejnáročnější. Proto si též vyzádala i zvláštního utištění. Nejprve je pojednáno o některých obecných otázkách a zákonitostech žánru, a to proto, aby bylo zřejmé, z jakých pozic autor vychází. V dalších výkladech je položen důraz na vysledování vztahu memoárové literatury k literatuře dokumentární a k publicistice, a to jak na podkladě naší i cizí odborné literatury, tak na podkladě českého memoárového materiálu. Protože Válek pokládá za dominantní vztah memoárové literatury k literatuře krásné, věnuje zvýšenou pozornost prozkoumání právě tohoto vztahu. Další část úvah se pak týká časových rovin, které se do memoárové literatury prolínají. Konečně závěr této druhé kapitoly je věnován shrnutí základní problematiky a pokouší se určit postavení, které vzpomínková literatura (a její jednotlivé základní typy) zaujímá v široké rozloze české literární tvorby 20. století.

Ve snaze postihnout co nejadekvátněji (tj. neschematicky) souvislosti mezi memoáry a dobou, která jejich autorům poskytla podnět i životní materiál, začínají Válkovy výklady o klasifikaci poválečné české memoárové literatury v kapitole třetí obecnější úvahou nad některými problémy spojenými s vývojem memoárového žánru.

Ve shodě s tím, jak se literární žánry ve vývoji mění — jedny vznikají a druhé odumírají nebo nabírají nové rysy —, obměňovala se i frekvence žánrových forem používaných ve vzpomínkové literatuře. Při hodnocení memoárové literatury je podle Válkova názoru zapotřebí brát v úvahu několik závažných činitelů, ovlivňujících v různých časových údobích rozmanitým způsobem nejenom její kvantitu, ale i tvarovou stránku a strukturální organizaci.

Důležitá je podle Válkova mínění nejenom doba vzniku (nikoli doba vydání — memoáry nezdědka čekají dosti dlouho na své vytištění), ale také příslušnost pamětníka k té či oné třídě nebo vrstvě; právě to podmiňuje výběr faktů, jejich interpretaci a hodnocení, tedy to, co Válek ve svých výkladech zahrnuje pod pojmy třidnost a stranickost memoárů. „Tyto složky,“ píše Válek, „vystupují v memoárové literatuře do popředí daleko výrazněji než v ostatní slovesnosti, protože memoárista i při veškeré snaze po objektivitě aplauduje svému způsobu vidění světa, přičemž se staví nejednou na pozici nestranného pozorovatele, který pouze zachycuje to, co se skutečně stalo“.

Vedle autorské ideje, která proniká do memoárů, vykonává podstatný tlak na jejich obsah i formu poslání, jež je memoárům v různých historických etapách přikládáno. Uvedené faktory působí na memoárovou literaturu převážně zvnějšku. Vedle toho podléhá vzpomínková literatura i zákonům vnitřního vývoje, u nichž je sledování významových i výrazových změn ještě složitější, protože se zde uplatňuje i konkrétní literární kontext a tradice, jakou memoáry v dané literatuře měly.

Obsahem čtvrté a poslední kapitoly je frekvence české memoárové literatury 20. století, nová, rozšířená, materiálově i metodologicky prohloubená podoba autorovy dřívější studie (otištěné v roce 1981 v tomto sborníku). Od období po druhé světové válce dospěl zde autor k sumárnímu pohledu na celou dosavadní memoárovou produkci našeho století a získal tak ještě větší prostor k teoretickým zobecněním.

Válkovi se zde opravdu podařilo, co si jako autor předsevzal: poukázat přehledně na faktory, které memoárovou produkci ovlivňují; upozornit v hlavních rysech na společenské a ideové souvislosti, na něž vzpomínková literatura na jedné straně reaguje (a svým zveřejněným svědectvím je pomáhá do jisté míry chápat), do nichž se pak na straně druhé sama věleňuje. Tuto rozsáhlou a složitou problematiku pojal Válek tak, že období první poloviny 20. století probral v přehledných rysech a typizační zkratce, kdežto memoárové literatuře po druhé světové válce věnoval (po zásluze) zvýšenou a detailnější pozornost.

V prvním ze zkoumaných období (tj. od počátku 20. století do konce druhé světové války) se ve vzpomínkových svědectvích silně odrazily zážitky a zkušenosti z první světové války a z bojů o charakter první (předmnichovské) republiky. Pokud jde o memoáry s válečnou tematikou, zachycují jednak domácí protirakouský odboj, jednak vlastní boje na frontách a zejména život v legiích. Válek správně upozorňuje na to, že po stránce ideové jsou jednotlivá svědectví nejednoloudou zcela protichudná a vyžadují tedy nově, marxistické přehodnocení.

Po druhé světové válce pak úloha memoárové literatury očividně vzrostla. V letech bezprostředně poválečných právě vzpomínky přímých účastníků suplovaly objektivní hodnocení historiků, podložené a doložené autentickými dokumenty, hodnocení, které vyžadovalo delší časový odstup nezbytný k zvládnutí historické látky, zatímco subjektivní pohled účastníků byl s to reagovat na zážitky mnohem pohotověji.

Také divadelní historik a teatrolog nalezne ve Váلكově knize mnoho cenného a poučného, zejména ve výkladech věnovaných problematice hereckých memoárů. Ty tvoří v rámci vzpomínkové literatury specifický celek; mají sice shodné znaky s ostatní memoárovou produkcí, řídí se stejnými zákony žánru, platí pro ně i totožná kritéria, na druhé straně však herecké povolání pamětníků vtiskuje jejich svědectvím nenapodobitelný ráz; je dán jednak obsahovým zaměřením (soustředěným především ke světu divadla), jednak přístupem ke zpracování materiálu. Jakkoli herecké memoáry jsou toliko složkou širšího okruhu divadelních vzpomínek, jsou právě ony útvarem čtenářsky nejvděčnějším a nejžádanějším. V posledních letech to navíc byly některé vzpomínky herců, v nichž poválečná česká memoaristika dosahovala vrcholů i po stránce slovesně umělecké (srov. například: Eduard Kohout, *Divadlo aneb snář*, Praha 1975; Ladislav Pešek, *Tvář bez masky*, Praha 1976; Ladislav Boháč, *Tisíc a jeden život*, Praha 1981).

Je ještě další rys, který podmiňuje specifičnost hereckých memoárů uvnitř ostatní memoárové produkce. Je nad jiné patrný ze vzpomínek Peškových: „Po spisovateli zůstanou jeho knihy, po sochaři či malíři obrazy a sochy. Po každém umělci něco zůstane. Dílo, kterému, je-li dobré, se lidé budou obdivovat desítky a snad stovky let. Ale to, co vytvořil herec, byt' sebevětší a sebelepší, zaniká ve své konkrétní podobě s odchodem svého tvůrce ze scény. Zbude několik obehraných gramofonových desek a pár filmů, které se nebudou promítat.“

Je důkazem Váلكovy badatelské serióznosti i lidské citlivosti, že ve svém zamýšlení nad problematikou hereckých memoárů přihlédl i k těmto skutečnostem — k nenávratnosti divadla a pomíjivosti herecké práce — a vyvodil z nich příslušné závěry. Díky tomu přiblížil se ke zvolené problematice nejen z pozic literatury, ale i života.

Viktor Kudělka

Text: semantika i struktura. AN SSSR, Institut slavjanovedenija i balkanistiky, Nauka, Moskva 1983, red. T. V. Civjan.

Vývoj literárněvědné metodologie byl v posledních desetiletích poznamenán v zásadě sporem dvou koncepcí. Zatímco v 60. letech se v marxisticko-leninské literární vědě prosadila taktika jednoznačné orientace na text využívající principů strukturální analýzy (podle J. Boreva je strukturální operační technika přirozenou součástí komplexního literárněvědného rozboru), později se začala prosazovat pragmatizace literární vědy. Text jako východisko rozboru však nebyl nikdy opuštěn: jen se rozšířil srovnávací základ rozboru a jeho hloubka. Zkoumaný text se začleňuje do širokého kontextu a současně se demonstrují jeho mytologické kořeny. Není divu, že tu opět přichází ke cti lingvistika, a to v různých disciplínách, včetně historické gramatiky a etymologie. Takto široce a hluboce zkoumají text sborníky pravidelně vydávané Ústavem slavistiky a balkanistiky v Moskvě (např. *Struktura texta z r. 1980*), jichž se autorsky účastní přední lingvisté, znalci klasické filologie, jazyků maloasijského regionu. Jsou mezi nimi i badatelé ztotožňující se s metodologií Lotmanovy tartuské školy (Vjač. Vs. Ivanov, V. N. Toporov). Sestavovatelé sborní-